

NIJOLĖ AUKŠTUOLYTĖ

Mykolo Romerio universitetas

TINKAMO PASAULIO REPREZENTAVIMO PROBLEMA LUDWIGO WITTGENSTEINO FILOSOFIJOJE

The Problem of Relevant World Reflection in the Philosophy of Ludwig Wittgenstein

SUMMARY

The article analyses the problem of relevant world representation by language in Wittgenstein's works. The study is based on the author's assumption that language defines the possibilities of cognition.

The idea of identity between language and the world's logical structure makes the author undertake language „purification“ by relating its meaningfulness to logic. Wittgenstein's altered attitude towards the cognitive possibilities of natural language transforms the emphases of language investigation, but the philosopher continues the study of cognitive possibilities of meaningful language without refusing the requirement for definition of meaning. The article highlights Wittgenstein's new position. He transforms the investigation of language from cognitive possibilities by logical modeling into understanding language as a true and adequate interpretation analysis about the situation. It is emphasized that the changed paradigm of language investigation does not modify the aim of Wittgenstein's philosophical analysis - to search for the relevant world representation in language.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama pasaulio reprezentavimo kalboje problema Ludwigo Wittgensteino kūryboje. Remiamasi autoriaus prielaida, kad kalba lemia pažinimo galimybes, ir svarstoma šios idėjos argumentacijos kaita. Kalbos ir pasaulio loginės struktūros tapatumo idėja priverčia autorių imtis kalbos „išgryninimo“ susiejant jos prasmingumą su logiškumu. Pakitusi Wittgensteino nuostata kasdienės kalbos pažintinių galimybių atžvilgiu keičia kalbos tyrimo akcentus, bet filosofas tęsia prasmingos kalbos pažintinių galimybių studiją,

RAKTAŽODŽIAI: kalba, Wittgensteinas, prasmingumas, kalbos logika, kalbos žaidimai.

KEY WORDS: language, Wittgenstein, meaningfulness, the logics of language, language games.

neatsisakydamas prasmės apibrėžtumo reikalavimo. Straipsnyje pabrėžiama nauja Wittgensteino pozicija – transformuoti kalbos loginio modeliavimo pažintinių galimybių tyrimą į kalbos supratimo, teisingos ir adekvačios situacijai interpretacijos analizę. Kartu pabrėžiama, kad pakitusi kalbos tyrimo paradigma nepakeičia Wittgensteino filosofinės analizės tikslo – būtent kalboje ieškoti tinkamo pasaulio reprezentavimo būdo.

ĮVADAS

Visai pagrįstas filosofų siekimas tyrinėti kalbą, kurioje yra objektyvuota mintis, suponuoja filosofinių kalbos tyrimų paplitimą įvairiose XX a. filosofijos mokyklose. Jų gausa ir plėtra kelia klausimą, kiek tokie tyrinėjimai atskleidžia kalbos galimybes išreikšti, modeliuoti tikrovę ir parodo tų galimybių ribas. Šiuolaikinės filosofinės kalbos refleksijos lauke nepraradę savo aktualumo Ludwigo Wittgensteino tyrinėjimai, kurio motto: „kalbos ribos kartu yra pasaulio ribos,

už kurių žmogus negali išeiti“. Jis bene ryškiausiai ir giliausiai įsisąmonino bei išreiškė ryšį tarp pasaulio ir kalbos, o jo pastangos suprasti jų tarpusavio sąveiką nepaliauja dominti iki šiol. Dėmesį Wittgensteino kūrybai lemia ir pastoviai kalbinė mūsų gyvenimo terpė, netgi tam tikra kalbos pertekliaus situacija, kurioje mes gyvename. Tai paskatino aptarti jo minties raidą gilinantįs į pažintines kalbos galimybes, apibrėžtas kalbos prasmingumu.

KALBINĖS PASAULIO PAŽINIMO GALIMYBĖS

Sutelkęs dėmesį į kalbą, Wittgensteinas savitai suprato pačios filosofijos paskirtį ir uždavinius. Tai sąlygojo loginę jo minties tėkmę „nuo kalbos į pasaulį“. Tačiau jį domino ne kalba ir ne pasaulis patys savaime, o kalbos ir mąstymo tapatumo tikrovei problema. Pradinė jo išeities pozicija tokia: tiksliai, gera kalba turi teisingai reprezentuoti pasaulį. Vadinas, norint jį pažinti, reikia pažinti kalbą, nes jos išraiškų galimybių ribos parodo pažinimo ribas. Jau *Tractatus Logico-Philosophicus* pratarmėje, nusakydamas savo darbo tikslą ir esmę, autorius nurodo: „tai, kas apskritai gali būti pasakyta, gali būti pasakyta aiškiai; o apie ką negalima kalbėti, apie tai reikia tylėti“¹.

Šiame kontekste Wittgensteino filosofijos plėtotė tebėra įdomi ir aktuali. Dar *Traktate* laikydamas savo esminiu

uždaviniu parodyti nepaprastai glaudų ryšį tarp tradicinių filosofijos problemų ir kalbos, kuria jos formuluojamos, logikos, Wittgensteinas sukūrė koncepciją, kurioje filosofijos problemos tapatinamos su kalbos problemomis. Anot jo, filosofijos problemų šaltinis – ne pasaulis ir mūsų santykiai su juo, o neteisinga kalbos logikos samprata. Vieną esminių filosofijai pažintinių galimybių ir ribų problemą Wittgensteinas analizuoja kalbos lygmenyje, tačiau jį domina ne kalba pati savaime. Prasmingą sakinių prilygindamas minčiais, o jų visumą – kalbai, joje Wittgensteinas išvelgia ribas, iš esmės lemiančias mūsų pažinimo galimybes. Anot jo, „sakinytis yra tikrovės vaizdas. ... tikrovės, kaip ją mąstome, modelis“². G. H. von Wrightas Wittgensteino biografijoje apybraižoje aprašo

situacija, kaip filosofui kilo ši idėja Pirmojo pasaulinio karo metais skaitant laikraštį, kuriame buvo piešinys, vaizduojąs galimus autoįvykio padarinius. Tai buvo tarsi situacijos aprašymas: piešinio dalių ir daiktų atitikimas pakeitė pasakojimą. Filosofui šovė mintis pasinaudoti šia analogija ir ją apverčiant sakyti, kad sakiny s atlieka piešinio vaidmenį, t.y. kad esama panašaus atitikimo tarp jo dalių ir pasaulio, kai vaizduojama galima realybės elementų kombinacija, galima situacija³.

Kalbos kaip atvaizdo idėja leido pažvelgti į kalbą kaip į veidrodį, atspindintį pasaulį. „Sakinys išsako kažką tik

tiek, kiek jis yra vaizdas“ – teigia Wittgensteinas⁴, turėdamas galvoje loginį realios dalykų padėties pasaulyje vaizdą. Tačiau ši pagrindinė idėja, būtina jo teorijos kūrimui, reikalavo rasti kriterijus, pagal kuriuos būtų galima spręsti apie tikrovės ir kalbos palyginimo galimybę. Wittgensteinas darė prielaidą, kad yra tam tikros elementarios kalbos ir tikrovės struktūros, kurios jau negali toliau būti skaidomos. Tokias struktūras jis laikė logine būtinybe, be kurios būtų neįmanoma susieti kalbą ir mąstymą su realybe, bet ne empirinio pažinimo objektu. Jos buvo būtina jo teorijos kūrimo sąlyga.

KALBOS LOGINĖS STRUKTŪROS DUOTYBĖ

Sakinį suvokdamas kaip tikrovės situacijų loginį vaizdą, „šnekantį apie pasaulį“, Wittgensteinas pripažįsta, kad jis turi būti iš esmės susijęs su realiomis situacijomis, tarp jų turi būti kažkas bendra, tapatu. Atvaizdavimo fenomeno negalima paaiškinti vien tikrovės situacijų ir sakinių sistemos palyginimu. Reikalinga sąsaja, ir Wittgensteinas ieškojo tų esminių kalbos savybių, įgalinančių reprezentuoti pasaulį. Atsiribodamas nuo atsitiktinių kalbos savybių, jis siekė išskverbti į sakinių esmę, kurią, jo manymu, sudaro bendra loginė forma. „Bendroji sakinio forma yra sakinio esmė. Parodyti sakinio esmę reiškia parodyti ... pasaulio esmę“⁵. Tokį požiūrį lėmė įsitikinimas, kad žmogus negali išėiti už kalbos ribų, neturi privilegijuotos padėties, leidžiančios suprasti kalbos „išorę“, neutraliai apžvelgti kalbą ir realybę. Bet kuri kita išėitis atrodė neįma-

noma ne dėl praktinių sunkumų, bet todėl, kad ji būtų loginis absurdas.

Sakinio esmės statusą įgijusi loginė forma, būdama tiek būtina sakinių savybe, tiek bendru kalbos ir tikrovės bruožu, sąlygojančiu kalbinio vaizdavimo galimybę, tampa kalbą ir pasaulį jungiančia grandimi. Anot Wittgensteino, kalba, vaizduodama realybę, „šneka“ apie ją, o savo logine struktūra atskleidžia būtiną dėsningą pasaulio struktūrą. Atskyrus tai, ką „rodo“ loginė forma, nuo to, kas pasakoma kalba, autoriaus dėmesys sutelkiamas ne į faktinį, turiningą žinojimą, o į formalią to žinojimo schemą – simbolius ir operavimo jais taisykles. Sakinių prigimtis atsiskleidžia logikoje, o ji jau duota kalboje. Taip yra todėl, kad, anot autoriaus, „atvaizduoti kalboje ką nors „prieštaraujantį logikai“ taip pat neįmanoma, kaip geometrijoje jos koordinatėmis pavaižduoti figūrą, prieštarau-

jančią erdvės dėsniams; arba nurodyti neegzistuojančio taško koordinatas“⁶. Kas glūdi už loginės galimybės sferos, tas negali būti pasakyta, nes, priešingu atveju, turėtume sugebėti kartu su kalba išeiti už logikos, o tai reiškia ir pasaulio ribų. To padaryti mes negalime.

Taigi, žinojimo ir tikrovės santykio problemą Wittgensteinas sprendžia kalbos loginę struktūrinę schemą „uždėdamas“ ant tikrovės. Anot jo, kalbos ir pasaulio loginės struktūros tapatumas

yra ne tik galimas, bet ir būtinas. To negalima pasakyti, bet galima parodyti. Kalbos loginės konstrukcijos pripažįstamos „galimų pasaulių tiesomis“, kitaip tariant, formaliomis schemomis, lemiančiomis pažinimo galimybes ir jų ribas. Loginei formai suteikiamas sakinio esmės statusas. Būdamas bendras kalbos ir tikrovės bruožas, ji susieja kalbą ir pasaulį. Tuo grindžiama sakinio, kaip tyrimo objekto, svarba Wittgensteino filosofijoje.

KALBOS PRASMINGUMO PROBLEMA

Anot autoriaus, sakinytis gali ką nors teigti apie pasaulį tik būdamas jo vaizdu. Jei „sakinytis kažką sako“ (yra prasmingas) – vadinasi, jis yra susijęs su realybe. Bepasmis sakinytis nieko nevaizduoja, nežymi jokių objektų. Skirtingi tų pačių realybės faktų žymėjimo būdai įvairiai juos vaizduoja, duoda skirtingas prasmes, kurios slypi elementų vidiniuose ryšiuose, t.y. sakinio loginėje struktūroje. Iš sakinio prasmės susiejimo su ženklina išraiška loginės formos pagalba matyti, koks svarbus vaidmuo skiriamas simbolizavimo būdai. Autorius nurodo, kad kalba, aprašydama tikrovę, turi ją apibūdinti taip, kad jas (kalbą ir tikrovę) tarpusavyje sugretinus, užtektų pasakyti „taip“ arba „ne“⁷. Tai reiškia, kad teisinga simbolika panaikintų beprasmių sakinių problemą, savo ruožtu, keliančią problemų filosofijai. Tam reikalinga tinkama sintaksė, nes įprastinė gramatika ne visada užkerta kelią beprasmių sakinio konstrukcijai.

Siekiant teisingo pasaulio reprezentavimo, Wittgensteino manymu, turėtų

būti kuriama loginė sintaksė, grindžiama žmogaus gebėjimu konstruoti simbolius, kuriais išreiškiama tam tikra prasmė, nekreipiant dėmesio į tai, ką žymi kiekvienas žodis. Geriausiu pavyzdžiu čia, pasak Wittgensteino, būtų matematika, kur operuojama skaičių simboliais, nežinant, ką jie žymi ir ar apskritai ką nors žymi⁸. Todėl pirmiausia filosofo dėmesys kryps ta į mokslo kalbą. Idėja, kad mokslo kalba turi atitikti griežtus logikos reikalavimus, priverčia autorių imtis mokslo kalbos „išgryninimo“, susiejant prasmingumą su logiškumu. *Traktate* formuluojama kalbos samprata, kurioje loginėmis charakteristikomis prasmingi teiginiai atribojami nuo beprasmių, neturinčių pažintinio turinio. Prasmė, suprantama kaip sakinio loginė savybė, susiejanti jį su realybe, logiškumą padaro būtina pažinimo sąlyga. Tačiau nesutikčiau su paplitusia nuostata, kad Wittgensteino tikslas buvo sukurti idealią kalbą. Mano galva, jis atlieka tarsi loginį kalbos apvalymą, ieškodamas adekvačių ryšių tarp minties objektų bei jų kalbinės išraiškos ir realy-

bės elementų. Wittgensteino mokslo kalbos „išgryninimo“ programa tęsia seną logicistinę kalbos tyrimų tradiciją, ieškodama atsakymo į metodologinę prasmę svarbų klausimą: kokios yra kalbos galimybės savo struktūrinėmis savybėmis paveikti pažintinį turinį.

Wittgensteinas ankstyvojoje kūryboje remiasi nuostata, jog formalaus mąstymo lygmens tyrimas, atsietas nuo jo savito turinio, yra galimas. Tai leidžia jam filosofiją prilyginti mokslo sakinių loginės formos doktrinai⁹ ir susikoncentruoti ties logine kalbos analize. Jo idėjos skatino tolesnius kalbos struktūrinius tyrinėjimus ir universalios mokslo kalbos paieškas. Wittgensteino *Traktate* susiformavusią filosofijos, kaip mokslo kalbos formalios loginės struktūros tyrimo teorijos, sampratą tęsia Rudolfas Carnapas ir Otto Neurathas, kurių darbai reikšmingi kaip loginio kalbos modeliavimo absoliutaus išplėtimo pavyzdys, apimantis ir empirinio mokslo formulavimų transformacijos galimybes¹⁰.

Vėlesnėje kūryboje Wittgensteinas loginį kalbos modeliavimą, unifikuojantį kalbą, išplėtoja iki kalbos funkcionavimo įvairovės tyrimų, bandydamas rekonstruoti įvairiarūšės kalbos logiką. Nežiūrint šio pokyčio, autorius tęsia prasmingos kalbos pažintinių galimybių studiją, vildamasis, kad kartu paskelbus ir senąsias, ir naująsias jo mintis „pastarąsias bus galima išvysti tikroje šviesoje“¹¹. Filosofija autoriui tebelieka prasmingos kalbos sąlygų bei ribų tyrimu. Skirtingų laikotarpių jo kalbos tyrimų neskiria tokia griežta demarkacinė linija, priešpriešinanti vėlyvuosius Wittgensteino tyrinėjimus ankstyviesiems,

kaip įprasta manyti. Tai greičiau yra išgalėjusi chrestomatinė tradicija, nulemta filosofijos istorikų dėmesio jo tyrinėjimų pobūdžiui, o ne tikslui.

Pažinimo galimybių apibrėžimas prasmingos kalbos ribomis, gnoseologinio tyrinėjimo pakeitimas kalbiniu išlieka pastoviu Wittgensteino filosofijos bruožu. Jau *Traktate* išvelgęs kalbos ribas, iš esmės nulemiančias pažinimo galimybes, Wittgensteinas nekeičia savo principinės nuostatos. Jis bando kalboje ieškoti intelektualinių sunkumų bei filosofijos klaidų priežasčių, ne kartą pabrėždamas, jog kalba nėra jo filosofijos objektas, bet faktas, kad žodžiai ir sakiniai gali būti ir būna neteisingai suprantami, nukreipia jį į filosofinę kalbos analizę. Anot vieno iš jo kūrybos tyrinėtojų J. Hartnacko, „suprasti ryšį tarp filosofijos ir kalbos, vadinasi, suprasti Wittgensteiną, nesuprantant vieno, negalima suprasti kito“¹². Dar daugiau, nors filosofinių problemų atsiradimas liudija neteisingą kalbos supratimą, kartu (kaip tai beatrodytų paradoksalu) jos yra tarsi kelrodis kelyje į teisingą žinojimą. Wittgensteino požiūriu, filosofiniams klausimams būdinga tai, kad jais gramatikos neaiškumas išreiškiamas mokslinio klausimo forma. Vidiniai minties ryšiai, kurie rūpi filosofijai, gali būti studijuojami tik juos perduodančių kalbos išraiškų dėka. Filosofo uždavinys – surasti kalbos supratimo klaidas. Todėl pirmiausia privalu aptarti, kas ir kodėl yra neteisingai suprantama. Tai galima išsiaiškinti tyrinėjant kalbos funkcijas. Tam, Wittgensteino žodžiais tariant, reikia grąžinti žodžius iš metafizinio į kasdienį jų vartojimą¹³.

KALBOS DAUGIAFUNKCIŠKUMAS

Empirinės kalbos studijos padėjo jam suvokti, kad kalba nėra sudaryta pagal vieną universalų principą, priešingai, yra nesuskaičiuojama aibė simbolių, žodžių, sakinių vartojimo būdų ir funkcijų. Wittgensteinas atmeta savo ankstesnę prielaidą, jog kalbos esmę sudaro bendra jos loginė struktūra, teigdamas, kad siekimas suvokti vieningą kalbos esmę tėra iliuzija. Užuoat žvelgęs į kalbą kaip į vieningai sutvarkytą sistemą ir ieškojęs apibrėžimo, kas yra bendra viskam, ką mes vadiname kalba, filosofas teigia, kad ji tarpusavyje yra susijusi įvairiais būdais. Ir būtent dėl šių ryšių ji vadinama kalba.¹⁴ Realybės sudėtingumo, įvairiapusiskumo, griežtų vidinių ribų nebuvimo suvokimas sąlygoja mintį, kad realybė gali būti įvairiai pristatoma kalboje. Tai nukreipia dėmesį į įprastinę lingvistinę vartoseną, visą kalbos įvairovę ir sudėtingumą. Jam rūpi bet kokie kalbos faktai, kalbos išraiškų ir jomis žymimų objektų santykiai, t.y. žodžių vartoseną. Filosofija, anot Wittgensteino, turėtų būti pastovia kova prieš natūralų žmogaus polinkį neteisingai suprasti savo paties kalbą. Ji privalo imtis kalbos išraiškų analizės, kad galėtų skaidrinti mūsų mąstymą, parodyti, ar prasminga yra tai, ką mes sakome, ir ar yra taip, kaip mes sakome. To reikia, nes klaidos, kylančios dėl neteisingo kalbos interpretavimo, anot Wittgensteino, yra tiek pat reikšmingos, kiek ir pati kalba.

Prasmingumu išreiškdamas kalbos ir realybės santykio galimybę, *Filosofiniuose tyrinėjimuose* Wittgensteinas atsisako vieningos prasmės paieškos. Kalbos išraiškų prasmingumas, anot filosofo, pri-

klauso nuo konkrečios situacijos, kurioje jos naudojamos, tiek kalbinės, tiek nekalbinės. Kalbą jis vaizdingai lygina su instrumentų rinkiniu, kurio vartojimo ir pritaikymo įvairovė yra begalinė. Žodžiai, sakiniai kalboje – tai tarsi skirtingi įrankiai dėžėje. Kaip nėra vieno įrankių pritaikymo būdo, bendros jų funkcijos, taip nėra ir negali būti bendro, vieningo sakinių ir žodžių vartojimo, o kartu ir absoliutaus kalbos prasmės ar beprasmiškumo kriterijaus. Prasmingumas darosi priklausomas nuo sąlygų, kurios pateisina vienokį ar kitokį vartojimą. „Žodžio reikšmė yra jo vartojimas kalboje“ – rašo Wittgensteinas¹⁵, pabrėždamas instrumentinį kalbos pobūdį.

Vartojimas tampa bene svarbiausia *Filosofinių tyrinėjimų* sąvoka, o kalbos prasmingumo ir vartojimo ryšys – bendra jo tyrinėjimų strategine linija. Jis negali būti išreikštas vieninga formule. Tai yra menas, kurio išmokstama naudojantis kalba. Anot autoriaus, tik vartojama kalba „atgyja“. Todėl jis nukreipia savo dėmesį į situacijas, kuriose kalba „veikia“, t.y. atlieka įvairias funkcijas. Šioms situacijoms apibūdinti filosofas įveda *kalbos žaidimų* terminą. Remdamasis analogija su žaidimu apskritai, kalbos žaidimą jis vaizduoja kaip tinklą sudėtingų panašumų, kurie persipina, dengia vienas kitą, gali būti visuotiniai arba pabrėžti tik detales. Jie gali atsirasti ir išnykti, būti užmiršti ar papildyti. Jie nėra duoti kartą visiems laikams. Kalbos žaidimas yra lyginimo objektas. Kartu jis yra modelis ir viena iš galimų, bet ne vienintelė kalbos vartojimo tvarka. Pabrėždamas vartojimo įvairovę tiek turi-

nio, tiek ir tikslumo požiūriu, filosofas atveria plačią mąstymo būdų įvairovę. Susiedamas žodžių reikšmes su jų vieta skirtinguose kalbos žaidimuose, jis ypač pabrėžia konteksto svarbą tinkamai kalbos sampratai. Bet svarbiausia – tvarka, t.y. korektiškas kalbos vartojimas skirtinguose kontekstuose. Ji yra būtina.

Kalbos žaidimo sąvoka Wittgensteinas nusako savo poziciją: nėra ir negali būti vienintelės kalbos vartojimo tvarkos. Bendroms ar panašioms kalbos išraiškų savybėms pažymėti naudodamas „šeimiinių panašumų“ terminą, jis atsisako ir vieningos loginės kalbos struktūros sampratos, vyravusios ankstesniuose jo tyrimuose. *Filosofiniuose tyrinėjimuose* jis jau rašo: „tai, ką vadiname „sakiniu“, „kalba“ neturi tos formalios vienybės, ... bet yra daugmaž giminingų darinių šeima“¹⁶. Ši Wittgensteino žingsnį vertinčiau kaip tikrą conceptualinę revoliuciją, pakeitusią kalbos tyrimo būdą, bet nepakeitusią tyrimo tikslų sampratos. Iš esmės jam išlieka svarbus tas pats dar *Traktate* iškeltas prasmingos kalbos galimybių ir ribų klausimas. Tik jis sprendžiamas naujai. Atsisakius absoliutaus kalbos prasmingumo kriterijaus, prasmingumas susiejamas su teoriniu kontekstu ir netgi nekalbine aplinka, t.y. jis imamas aiškinti vartojimo sąlygomis. Pripažįstama, kad „kiekvienas mūsų kalbos sakinytis yra tvarkoje, būdamas toks, koks jis yra“¹⁷. Tai keičia autoriaus nuostatą kasdienės

natūralios kalbos atžvilgiu. Kasdienė kalba Wittgensteinui jau nereikalauja pateisinimo ar tobulinimo, bet tai nereiškia, kad ji nereikalauja rimtų studijų.

Kalbos empirinės studijos atskleidė mums to, kas yra „paprasčiausia“ ar „sudėtinga“, „tikslu“ ar „netikslu“ kalboje reliatyvumą. Tikslumo susiejimas su konkrečiu tikslu ir jo priklausomybė nuo sąlygų paskatino Wittgensteiną atsisakyti ankstesnių absoliutaus tikslumo paieškų, pripažinti jį *idée fixe*. Filosofas labai kategoriškai pabrėžia, kad nėra vienintelės tikslumo idėjos ar idealo: „Ar netikslu, kai atstumą nuo Saulės iki mūsų nenurodau 1m tikslumu, o staliui stalo plotį nenurodau iki 0,001mm?“¹⁸ Wittgensteinas pripažįsta, kad absoliutaus tikslumo siekimas, būdingas *Traktatui*, buvo jo išankstinė idėja, iškeltas reikalavimas, o ne tyrimų išdava. Empirinės studijos parodė, kad kalbos faktai nepaiso šio apriorinio reikalavimo, kad kalboje yra labai daug neaiškių, netikslų sakinių, puikiai atliekančių savo funkcijas. Tai vertė atsisakyti absoliutaus tikslumo idealo bei vienintelės galimos prasmingos kalbos idėjos ir imtis ieškoti prasmės ir tvarkos kasdienėje kalboje, kurią nusako gramatika. „Esmė išsakoma gramatikoje“ – rašo Wittgensteinas¹⁹, ir būtent ji įformina bestruktūrę mąstymo veiklą. Kalba funkcionuoja kaip taisyklių ir jų įgyvendinimo sąveika, o gramatika yra skirta kalbos galimybėms parodyti.

SUPRATIMO FENOMENAS

Prasmingumą susiejus su teoriniu kontekstu ir netgi nekalbine aplinka, vienintelis bendras principas, galintis būti

prasmingo kalbos vartojimo kriterijumi, yra jos supratimas. Jei supratimu laikysime kito žmogaus asmeninių prasmių

visišką įsisąmoninimą, tai jis nepasiekiamas. Neįmanoma pažinti prasmę, kurią kitas asmuo suteikia savo pranešimui apie objektą, tokią, kokia ji yra „pati savyje“ ar to pranešimo autoriui. Kita vertus, kalba apima visas įmanomas mąstymo apraiškas, ji yra mąstymo įsikūnijimas. Pažindami kalbą, pažįstame mąstymą, kiek mąstymas įsirežęs į kalbą, tiek jį ir tesuprantame. Wittgensteinas pabrėžia supratimo fenomeno svarbą. Jam „supratimas yra būseną, iš kurios kyla taisyklingas vartojimas“²⁰. Tačiau tai ne psichologinis aktas, o interpretacija, tam tikros konceptualios sistemos lygmeniu užtikrinanti mokėjimą tinkamai panaudoti žodį, t.y. „įvaldyti tam tikrą techniką“²¹. To pasiekama, kai kalbos išraiškos sudaromos pagal taisykles, konvencionaliai priimtas tam tikroje bendrijoje ir naudojamas jos kalbos žaidimuose. Suprasti – tai žinoti, ką sakinys „daro“, kokia jo funkcija. Neteisinga interpretacija gali sukelti rimtų konceptualių klaidų. Taip yra dėl kalbos socialumo, nes kalbantys tam tikra kalba laikosi susiklosčiusių taisyklių, bendroje veikloje naudojami tomis pačiomis sąvokomis. Kadangi žodis vartojamas įvairiais tikslais, nėra lengva suprasti, kokią funkciją jis

atlieka konkrečiu atveju, todėl galima suklysti. Kokia išeitis? Anot Wittgensteino, reikia atsižvelgti į kontekstą. Dažniausia klaidų priežastis – paviršinis kalbos aspektas, jos „apraga“, dėl kurios žodžiai pasirodo panašūs, nors jų paskirtis gali būti skirtinga. Mus painioja vienodas žodžių skambesys ar grafinis vaizdas įvairiuose kontekstuose. Iš to susidaro žodžių reikšmės nekintamumo iliuzija, lemianti neteisingą įvairių kalbos žaidimų asimiliavimą, klaidingas analogijas tarp kalbinių išraiškų įvairiose vartojimo srityse. Iš tikrųjų žodžių funkcijos įvairiose situacijose yra skirtingos. Funkcinė kalbos prigimtis lemia, kad nėra vieno tikslo, griežtus dėsnius atitinkančio žodžių vartojimo būdo. Žodžiai funkcionuoja išraiškos viduje, už kurios ribų jie neturi nei funkcijos, nei reikšmės.

Wittgensteino keliamas kalbos žaidimų konstravimo galimybių ir jų ribų klausimas yra tolygus kalbos supratimo ribų klausimui. Tai keičia autoriaus dedamus akcentus. Skirtingai nuo *Traktato*, *Tyrinėjimams* svarbu ne pataisyti sakinį, bet jį suprasti. Gilesnė realios sakinio, o kartu ir kalbos, funkcijos įžvalga leidžia pamatyti platesnes pasaulio reprezentavimo kalboje galimybes.

IŠVADOS

Jei iš pradžių Wittgensteinas stengėsi nustatyti absoliučias ribas tarp prasmės ir nonsenso, tai vėliau jis ieško ne vienintelės prasmingos kalbos ribų, o brėžia ribas tarp konkrečių kalbos vartojimų. Galima būtų sakyti, kad pradėjęs tyrimą universalios prasmingos kalbos ribų paieška, vėliau analizuoja įvairių

kalbų prasmės sąlygas. Atsigręžęs į kasdienę kalbą, filosofas pabrėžia ne loginę, o funkcinę jos prigimtį. *Tyrinėjimuose* Wittgensteinas tebetiria prasmingos kalbos sąlygas, tačiau tiek prasmingumą, tiek jo ribas supranta kitaip. Pripažinęs aprioriniais su logiškumu sietus vieningos prasmės reikalavimus, kurie paveikė

jo pastangas griežtai logiškai reglamentuoti kalbą, autorius neatsisako prasmės apibrėžtumo reikalavimo, tačiau susieja ją su vartoseną. Pakitusi nuostata transformuoja jo kalbos tyrimo pobūdį, bet ne tikslus. Vieningos loginės struktūros konstravimo principas keičiamas kalbos funkcionavimo įvairiuose kontekstuose tyrimu. Kalbos tyrimų galimybės praplečiamos struktūros analizę papildant funkcijų aprašymu. Kalbos loginio modeliavimo pažintinių galimybių klausimas transformuojamas į kalbos supratimo, teisingos ir adekvačios situacijai interpretacijos problemą, skirtingų kon-

tekstų kalbų „susikalbėjimo“ galimybių analizę. Tačiau išlieka Wittgensteino darbus vienijantis dėmesys žmogiškojo pažinimo galimybėms bei jų apibrėžimas prasmingos kalbos ribomis. Tai abiejų jo filosofinių koncepcijų pagrindas, lėmęs kalbinį filosofinių tyrimų pobūdį, būdingą Wittgensteino kūrybai. Wittgensteinas gana žaismingai pats dar kartą ją patvirtina teigdamas, kad „filosofijos dėka mes atskleidžiame vieną ar kitą aiškia nesąmonę ir gumbus, kuriuos užsidirbo protas, mušdamas galva į kalbos ribas. Tie gumbai padeda mums pamatyti šio atskleidimo vertę“²².

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Liudvigas Vitgenšteinas. *Rinktiniai raštai*. Vertė Rolandas Pavilionis. – Vilnius: Mintis, 1995, p. 43.
- ² Ten pat, 4.01. Nuorodose į *Traktatą* žymėsiu ne puslapius, o tezių numerius.
- ³ Georg Henrik von Wright. Ludwig Wittgenstein: A Biographical Sketch. // *The Philosophical Review*. Vol. LXIV. N. 4, 1955, p. 532–533.
- ⁴ Liudvigas Vitgenšteinas. *Rinktiniai raštai*, 4.03.
- ⁵ Ten pat, 5.471, 5.4711.
- ⁶ Ten pat, 3.032.
- ⁷ Ten pat, 4.023.
- ⁸ Ludwig Wittgenstein. *Notebooks 1914–1916*. Ed. by Georg Henrik von Wright and Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe. – Oxford: Basil Blackwell, 1979, p. 100.
- ⁹ Žr. ten pat, p. 106.
- ¹⁰ Jų pozicija ryškiausiai pristatyta: Rudolf Carnap. *The Logical Structure of the World: Pseudoproblems in Philosophy*. – Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967; Rudolf Carnap. *Introduction to Semantics and Formalization of Logic*. Two vol. in one. – Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1968; Otto Neurath. *Philosophical Papers 1913–1946*. Vienna Circle Collection. Vol. 16. – Dordrecht: Reidel publ. company, 1983.
- ¹¹ Liudvigas Vitgenšteinas. *Rinktiniai raštai*, p. 116. Šį jo ketinimą realizuoja *Traktato ir Filosofinių tyrinėjimų* lietuviško vertimo (vertė Rolandas Pavilionis) išleidimas viena knyga.
- ¹² Justus Hartnack. *Wittgenstein and Modern Philosophy*. – London: Methuen, 1965, p. IX.
- ¹³ Žr. Liudvigas Vitgenšteinas. *Rinktiniai raštai*, §116. Nuorodose į *Filosofinius tyrinėjimus* žymėsiu paragrafų numerius.
- ¹⁴ Ten pat, §65, §97.
- ¹⁵ Ten pat, §43.
- ¹⁶ Ten pat, §108.
- ¹⁷ Ten pat, §98; taip pat: Ludwig Wittgenstein. *The Blue and Brown Books. Preliminary Studies for the 'Philosophical Investigations'*. – New York: Harper and Row publ., 1965, p. 28.
- ¹⁸ Liudvigas Vitgenšteinas. *Rinktiniai raštai*, § 88.
- ¹⁹ Ten pat, §371.
- ²⁰ Ten pat, §146.
- ²¹ Ten pat, §199.
- ²² Ten pat, §119.